

ΜΙΚΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

NICKY HAYES

ΜΙΚΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
Πέτρος Γεωργίου

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Σειρά «Μικρή ιστορία»

Nicky Hayes, *Μικρή ιστορία της ψυχολογίας*

Τίτλος πρωτοτύπου: *A Little History of Psychology*

Εικονογράφηση: Karin Rytter

Μετάφραση: Πέτρος Γεωργίου

Υπεύθυνος έκδοσης: Άγγελος Κοκολάκης

Σελιδοποίηση: Κωνσταντίνος Καπένης

Copyright© Nicky Hayes, 2024

Copyright© για την ελληνική γλώσσα, Σ. Πατάκης Α.Ε.Ε.Δ.Ε.

(Εκδόσεις Πατάκη), 2024

Πρώτη έκδοση στην αγγλική γλώσσα από τις εκδόσεις Yale

University Press, Νιου Χέιβεν, 2024

Πρώτη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις Εκδόσεις Πατάκη,

Αθήνα, Απρίλιος 2026

Κ.Ε.Τ. Ζ572 Κ.Ε.Π. 257/26 ISBN 978-618-07-1282-7

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ**

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,

ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 801.100.2665, 210.52.05.600, ΦΑΞ: 210.36.50.069

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078

ΥΠΟΚ/ΜΑ: ΚΟΡΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ), 57009 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ,

ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, 2310.75.51.75, ΦΑΞ: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΚΑΤΑΒΟΛΕΣ	11
Οι Έλληνες, ο Γαληνός και η επιρροή της Ανατολής	
2. Η ΠΡΩΙΜΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ	20
Οι ιδέες για τον νου από τον Ντεκάρτ έως τον Δαρβίνο	
3. Ο ΘΡΥΛΟΣ ΤΟΥ ΦΙΝΙΑΣ ΓΚΕΪΤΖ.	29
Οι απαρχές της νευροψυχολογίας	
4. Η ΨΥΧΟΦΥΣΙΚΗ ΚΑΙ Η ΠΡΩΙΜΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ	38
Μετρώντας τις νοητικές ικανότητες	
5. Ο ΑΣΥΝΕΙΔΗΤΟΣ ΝΟΥΣ	48
Ο Φρόντ και η ψυχανάλυση	
6. ΟΙ ΕΜΦΥΤΟΚΡΑΤΙΚΕΣ ΠΕΠΟΙΘΗΣΕΙΣ	58
Τα πρώτα τεστ νοημοσύνης και η εμφάνιση της ευγονικής	
7. Η ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΙΣΤΙΚΗ ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ	68
Η μάθηση ερεθίσματος και απόκρισης και η αμφισβήτηση της εμφυτοκρατίας	
8. Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	76
Η πρώιμη εφαρμοσμένη ψυχολογία, οι μελέτες του Hawthorne και το μοντέλο των ανθρώπινων σχέσεων	
9. Η ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΤΕΣΤ	85
Η ανάπτυξη της ψυχομετρικής βιομηχανίας και οι προσεγγίσεις γύρω από τα τεστ προσωπικότητας	

10. ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ.	95
Όλπορτ και Βουντ, οι πατέρες της κοινωνικής ψυχολογίας	
11. Η ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ.	104
Βλέποντας το όλον ως κάτι διαφορετικό από το άθροισμα των μερών του	
12. ΔΥΟ ΜΕΤΑΦΡΟΪΔΙΚΟΙ	113
Ο Καρλ Γιουνγκ και το συλλογικό ασυνείδητο και η ατομική ψυχολογία του Άντλερ	
13. Ο ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΙΣΜΟΣ ΕΔΡΑΙΩΝΕΤΑΙ	122
Ο μικρός Άλμπερτ, η συντελεστική εξαρτημένη μάθηση και ο θαυμαστός καινούριος κόσμος του Σκίνερ	
14. Ο ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟΣ ΝΟΥΣ	131
Ο Πιαζέ, ο Τζέσελ και οι απόψεις του Βιγκότσκι για την ανατροφή	
15. Ο ΧΑΜΕΝΟΣ ΚΡΙΚΟΣ.	140
Η εξήγηση της κινητροδότησης μέσω των αναγκών και των ενορμήσεων και η αμφισβήτηση από τον Μάσλοου	
16. ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ	149
Δίνοντας έμφαση στον άνθρωπο ως όλον	
17. Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΠΑΕΙ ΣΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ	158
Ένα σημείο καμπής – Εφαρμοσμένη ψυχολογία και στρατιωτική έρευνα	
18. ΕΞΗΓΩΝΤΑΣ ΤΟΝ ΕΘΝΙΚΟΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ	168
Ψυχαναλυτικές και βιολογικές εξηγήσεις της επιθετικότητας	
19. ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΣΥΝΑΙΝΕΣΗ	178
Ο Ας και ο Μίλγκραμ για την υπακοή	
20. Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΝΟΥ.	187
Ο Μίλλερ, ο Μπρόνερ και ο Νάισσερ, υπέρμαχοι της γνωστικής προσέγγισης	
21. ΤΟ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ ΚΑΙ ΤΟ ΣΤΡΕΣ	197
Μάχη ή φυγή, στρες και ψυχοανοσολογία	

22. Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ.	206
Η αποτύπωση, ο σχηματισμός σχέσεων και η αντιπαράθεση γύρω από τη μητρική στέρηση	
23. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΜΑΘΗΣΗ.	216
Η ομαδική σύγκρουση, οι νόρμες και οι τύποι ηγεσίας	
24. ΟΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΑΣΗΣ.	226
Η γνωστική ασυμφωνία, η μέτρηση στάσεων και οι θεωρίες της προκατάληψης	
25. Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΣΤΟΝ ΨΥΧΡΟ ΠΟΛΕΜΟ	235
Οι μελέτες υποσιτισμού της Μινнесότα και τα πειράματα ελέγχου του νου από τη CIA	
26. Η ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ ΤΗΣ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ . . .	245
Οι επικρίσεις κατά του ιατρικού μοντέλου και το αντιψυχιατρικό κίνημα	
27. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗΝ ΑΜΕΡΙΚΗ	254
Ο προσωπικός χώρος, η μέτρηση της ερωτικής έλξης, η παρέμβαση του παρενρυσχόμενου και μια ατομικιστική προσέγγιση	
28. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ	263
Ο αντίκτυπος της συμμετοχής σε μια ομάδα στην κατανόηση και στη συμπεριφορά και η από κοινού κατασκευή του νοήματος	
29. Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΑΝΑ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ.	273
Από την Ιαπωνία, την Κίνα και τη Ρωσία έως την Ινδία και τη Νότια Αμερική	
30. Η ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΚΑΙ Ο ΕΛΥΤΟΣ.	283
Ο Φραντς Φάνον και οι αποικιακές προσεγγίσεις της ταυτότητας	
31. Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΝΕΥΡΟΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ.	292
Οι νευροδιαβιβαστές, οι ψυχοδραστικές ουσίες, η στέρηση ύπνου και η χειρουργική ταυτοποίηση των εγκεφαλικών δομών	
32. Η ΕΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ.	301
Τα μοντέλα της επεξεργασίας πληροφοριών αναφορικά με τη γνωστική λειτουργία, την προσοχή και τη μνήμη	

33. ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΑΝΤΙΛΗΨΗ	311
Οι θεωρίες γύρω από το πώς νοηματοδοτούμε αυτά που αντιλαμβανόμαστε	
34. Ο ΕΛΕΓΧΟΣ ΚΑΙ Η ΑΥΤΟΝΕΡΓΕΙΑ	321
Η εκμαθημένη αδυναμία, η έδρα ελέγχου και η θεωρία απόδοσης αιτίων	
35. ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΑΙΔΙ	331
Επαναξιολογώντας τη θεωρία του Πιαζέ και την κοινωνική αντίληψη του παιδιού	
36. Η ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΩΤΟΚΑΘΕΔΡΙΑ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ Ή ΤΗΣ ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ ΣΥΝΕΧΙΖΕΤΑΙ	341
Τα είδη των τεστ νοημοσύνης και οι διαμάχες γύρω από αυτά	
37. ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΔΥΝΑΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΙΣΙΟΔΟΞΙΑ	351
Ο Σέλιγκμαν και η δημιουργία του πεδίου της θετικής ψυχολογίας	
38. ΛΑΜΒΑΝΟΝΤΑΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ	360
Οι καθημερινές κρίσεις και η χρήση ευρετικών μεθόδων – Η σκέψη του Συστήματος 1 και του Συστήματος 2 του Κάνεμαν	
39. ΟΙ ΚΟΜΒΟΙ, ΤΑ ΔΙΚΤΥΑ ΚΑΙ Η ΝΕΥΡΟΠΛΑΣΤΙΚΟΤΗΤΑ . .	370
Η κλασική μελέτη με τους οδηγούς ταξί, η ανάρρωση από εγκεφαλικό, τα νευρωνικά δίκτυα και τα κοινωνικά συναισθήματα	
40. ΜΙΑ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ	380
Ο αποδομισμός και η αποαποικιοποίηση, οι αμφισβητήσεις της ορθόδοξης ερευνητικής μεθοδολογίας και η δειγματοληψία ΔΜΒΠΑ	
<i>Ευρετήριο</i>	<i>391</i>

Οι ιστορικές καταβολές

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ, Ο ΓΑΛΗΝΟΣ
ΚΑΙ Η ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Η ψυχολογία είναι συναρπαστική και από πολλές απόψεις βρίσκεται στην καρδιά της ανθρώπινης ύπαρξης. Σε τελική ανάλυση, η κατανόηση του νου και της συμπεριφοράς των άλλων ανθρώπων αποτελεί καθημερινό ζητούμενο για όλους μας. Η ψυχολογία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη ζωή μας σε επίπεδο οικογένειας, κοινωνικής ομάδας ή κοινωνίας.

Και συχνά πυκνά βγάζουμε λάθος συμπεράσματα. Νομίζουμε ότι γνωρίζουμε τους άλλους, και όταν δείχνουν να μη βλέπουν τα πράγματα όπως εμείς, ή συμπεριφέρονται περίεργα (από τη δική μας οπτική γωνία), πέφτουμε από τα σύννεφα. Διαμορφώνουμε ιδέες για την ανθρώπινη φύση από αυτά που έχουμε διαβάσει ή παρακολουθήσει στην τηλεόραση, στον κινηματογράφο ή στο διαδίκτυο, τα οποία μπορεί να είναι παραπλανητικά. Συχνά λησμονούμε ότι τους ανθρώπους

τους κατανοούμε μέσα από το πρίσμα της εποχής μας, του τύπου όπου ζούμε και του πολιτισμικού μας περιβάλλοντος και ότι τα συμπεράσματά μας μπορεί να μην ισχύουν σε άλλα πλαίσια αναφοράς. Εξάλλου, εκλαμβάνουμε ως δεδομένες μακραίωνες πεποιθήσεις, χωρίς να αναρωτιόμαστε πώς προέκυψαν.

Οι συνήθειες απόψεις για την ανθρώπινη φύση που κυκλοφορούν γύρω μας αποτελούν γενικά ένα κράμα υποθέσεων, ανεκδοτικών διηγήσεων και ενίοτε σκέτων ανοησιών. Η ψυχολογία διαφέρει: αποτελεί τον επιστημονικό κλάδο που έχει ως αντικείμενο την κατανόηση των ανθρώπων, δηλαδή των πράξεων, των απόψεων και των αλληλεπιδράσεών τους. Η λέξη κλειδί εν προκειμένω είναι το επίθετο «επιστημονικός». Οι ψυχολόγοι δε βασίζονται ούτε σε γνώμες και διαδόσεις, ούτε στις επικρατούσες απόψεις μιας κοινωνίας, ούτε καν στις εμπεριστατωμένες γνώμες σοβάρων διανοητών. Οι ιδέες τους δε βασίζονται σε γενικά παραδεδεγμένες πεποιθήσεις ή εικασίες, αλλά στην ορθή τεκμηρίωση. Υπάρχουν διεργασίες και αρχές που παράγουν την υπέροχη πολιτισμική και κοινωνική ποικιλία του κόσμου μας και μας καθιστούν διαφορετικούς μεταξύ μας, ωστόσο κάποιες διεργασίες και αρχές είναι πανανθρώπινες και καθορίζουν την κοινή μας μοίρα. Η σύγχρονη ψυχολογία αυτές αφορά.

Η ψυχολογία είναι πολύπλευρη, όπως οι άνθρωποι που μελετά. Δεν υπάρχει μία ψυχολογία για όλους, γιατί είμαστε όλοι εξαιρετικά σύνθετοι ως άτομα και ανήκουμε σε πολλά και διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα και γιατί η ψυχολογία έχει πολλές διαφορετικές ρίζες σε πολλές διαφορετικές αντιλήψεις. Και δεν υπάρχει μόνο ένα είδος ψυχολόγου. Πολλοί ψυχολόγοι είναι ακαδημαϊκοί, αλλά ασφαλώς όχι όλοι. Εξαρχής η ψυχολογία εφαρμόστηκε στον πραγματικό κόσμο

και σε πολλούς τομείς. Μερικά παραδείγματα: οι κλινικοί ψυχολόγοι εργάζονται με ψυχικά πάσχοντες ή με άτομα που βιώνουν δυσκολίες στη ζωή τους, οι οργανωτικοί ψυχολόγοι συμβουλεύουν τα διευθυντικά στελέχη αναφορικά με τη διαχείριση του εργατικού δυναμικού τους, οι δικαστικοί ψυχολόγοι συμβάλλουν στη διερεύνηση ποινικών υποθέσεων, οι εκπαιδευτικοί ψυχολόγοι βοηθούν τα σχολεία να ανταποκριθούν στις πολλές διαφορετικές ανάγκες των μαθητών. Σήμερα οι ψυχολόγοι βοηθούν τους ανθρώπους σε μια εκπληκτική ποικιλία τομέων, από τη συμβουλευτική ευεξίας και τη θεραπεία έως την αεροπορική εκπαίδευση και την τεχνητή νοημοσύνη.

Από πού ξεκίνησαν όλα όμως;

Επί πολλούς αιώνες η ευρωπαϊκή σκέψη τελούσε υπό το κράτος αρχαίων Ελλήνων και Ρωμαίων στοχαστών. Μέχρι και την Αναγέννηση, αυτοί οι «αρχαίοι» σχεδόν μονοπωλούσαν την επιστημονική γνώση και είχαν διαποτίσει με τις ιδέες τους τη θρησκευτική ορθοδοξία – σε τέτοιο βαθμό, ώστε πρώιμοι επιστήμονες όπως ο Γαλιλαίος, οι οποίοι αμφισβήτησαν τις ιδέες τους, στιγματίστηκαν ως αιρετικοί και υπέστησαν άγριες διώξεις. Κάποιοι μελετητές ανάγουν την ψυχολογία στα κείμενα αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων, όπως ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης, και μεταγενέστερων διανοητών της αρχαιότητας, όπως ο γιατρός Γαληνός, ο οποίος ήταν Έλληνας αλλά έζησε και εργάστηκε στη Ρώμη τον καιρό της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Οι ιδέες αυτών των στοχαστών για την ανθρωπινή φύση συνέχισαν να επηρεάζουν τη δυτική σκέψη ακόμη και μετά την Αναγέννηση.

Οι Έλληνες φιλόσοφοι ενέπνεαν σεβασμό, ως εμβριθείς στοχαστές που είχαν παραγάγει ιδέες για τη φύση, το σύμπαν και τον άνθρωπο. Ωστόσο, δεν ήταν επιστήμονες με τη σημερινή έννοια του όρου. Μάλιστα, κάποιες ιδέες τους ήταν σα-

φώς απλοϊκές. Στην *Πολιτεία*, για παράδειγμα, ο Πλάτωνας περιγράφει τρεις τύπους ανθρώπου στο πλαίσιο της ιδανικής κοινωνίας: τον χάλκινο, τον αργυρό και τον χρυσό. Οι χάλκινοι άνθρωποι είναι χαμηλού διανοητικού και μορφωτικού επιπέδου και αναλαμβάνουν τις χειρωνακτικές εργασίες. Οι αργυροί διεκπεραιώνουν τα διοικητικά και γραφειοκρατικά καθήκοντα που συνεπάγεται η λειτουργία μιας σύνθετης κοινωνίας. Και οι χρυσοί είναι οι ηγέτες, που διαθέτουν το μυαλό και τις ικανότητες να κυβερνούν. Ο Πλάτωνας υποθέτει την ύπαρξη στεγανών ανάμεσα στους εν λόγω τύπους: μια «χάλκινη» οικογένεια δε θα μπορούσε να κάνει ένα παιδί με «αργυρές» ικανότητες.

Ο Έλληνας φιλόσοφος περιγράφει μια δυνητική ιδανική (τουλάχιστον κατά τη γνώμη του) κοινωνία, αλλά οι ιδέες του επέδρασαν στον πραγματικό κόσμο. Επί πολλούς αιώνες επικρατούσε στην Ευρώπη η φεουδαρχία, με την αριστοκρατική ελίτ να κατέχει την εξουσία, με τους τεχνίτες να βιοπορίζονται με την τέχνη τους και με τους χωρικούς να ζουν στη φτώχεια, ενίοτε απόλυτη. Νομίζω πως είναι φανερό η αντιστοιχία. Ο Πλάτωνας περιγράφει μια άτεγκτη κοινωνική δομή, σαν αυτή που προϋπέθετε η ιδεολογία και οι αρχές της φεουδαρχικής κοινωνίας, στο πλαίσιο της οποίας οι άνθρωποι γεννιούνταν και πέθαιναν στο ίδιο κοινωνικό στρώμα. Ακόμη και μετά τη βαθμιαία εγκατάλειψη της φεουδαρχίας, η γενική τάση ήταν οι άνθρωποι να παραμένουν εφ' όρου ζωής στην ίδια κοινωνική θέση. Η βιομηχανική επανάσταση έφερε κάποιες αλλαγές, καθώς η καθεστηκυία τάξη πραγμάτων αμφισβητήθηκε από αυτοδημιούργητους επιχειρηματίες και δόθηκαν εκπαιδευτικές ευκαιρίες στον απλό λαό. Όπως όμως θα δούμε στο Κεφάλαιο 6, συνολικά ο δυτικός κόσμος παρέμεινε προσκολλημένος στην πεποίθηση ότι η ευφυΐα και οι

ικανότητες κληρονομούνται. Και η πεποίθηση αυτή είχε πολύ εκτεταμένες, και συχνά τραγικές, συνέπειες.

Η σκέψη μας δε διαμορφώθηκε μόνο από τις ιδέες του Πλάτωνα. Στον Αριστοτέλη βρίσκουμε την ευρέως παραδεδεγμένη ιδέα, την οποία διδασκόμαστε από το δημοτικό, ότι ο άνθρωπος έχει πέντε αισθήσεις: όραση, ακοή, αφή, γεύση, όσφρηση. Όμως ο Έλληνας φιλόσοφος δεν αναφέρθηκε ούτε στις εσωτερικές αισθήσεις μας ούτε στις λιγότερο προφανείς εξωτερικές. Η κιναισθησία, ας πούμε, μας πληροφορεί για τις κινήσεις μας, η ιδιοδεκτικότητα για τη θέση των μελών μας, η θερμοδεκτικότητα για τη θερμότητα και τη θερμοκρασία. Μάλιστα, οι νευρολόγοι έχουν ανακαλύψει ότι διαθέτουμε πάνω από σαράντα διαφορετικές αισθήσεις, δηλαδή τρόπους συλλογής πληροφοριών από το σώμα και το περιβάλλον μας.

Έχει σημασία; Ε λοιπόν, ναι, έχει. Αν αγνοήσουμε αυτές τις άλλες αισθήσεις, υποβάλλουμε στον εαυτό μας την ιδέα ότι υπάρχουμε χωριστά από τον υπόλοιπο κόσμο: ο κόσμος αποτελεί για εμάς πηγή πληροφοριών, αλλά ουσιαστικά είμαστε ανεξάρτητοι και ανεπηρέαστοι από αυτόν. Όμως αρκεί η βασική ψυχολογία για να καταλάβουμε ότι κάθε άλλο παρά ισχύει κάτι τέτοιο: δεν αντιλαμβανόμαστε αντικειμενικά όσα συμβαίνουν, αλλά επιλέγουμε ενεργητικά τι θα αντιληφθούμε και δίνουμε σημασία μόνο σε ό,τι μας αφορά. Η μνήμη μας δεν καταγράφει μηχανικά όσα συμβαίνουν, αλλά αναμνήσεις που διαμορφώνονται από τις γνώσεις και τις προσδοκίες μας, αλλά και από τις εμπειρίες μας μετά το εκάστοτε συμβάν. Και οι κρίσεις μας δεν αποτελούν αυστηρά λογικά συμπεράσματα, αλλά διαμορφώνονται από την κοινωνική ομάδα, τα προσωπικά βιώματα και την κουλτούρα μας. Δεν υπάρχουμε χωριστά από τον κόσμο, αλλά συμμετέχουμε ενεργητικά σε αυτόν.

Οι Έλληνες επίσης εξυμνούσαν τη λογική ως το υπέρτατο επίτευγμα της ανθρώπινης σκέψης. Χάρη στον Αριστοτέλη, στον Πλάτωνα και σε άλλους, ανέκαθεν πορευόμασταν με την αξιωματική παραδοχή ότι η λογική αποτελεί την ανώτατη έκφανση του νου και ότι υποπίπτουμε σε «σφάλματα» όταν δε βλέπουμε τα πράγματα αντικειμενικά ή δε συλλογιζόμαστε αμερόληπτα. Όμως βασικά οι αποφάσεις μας είναι ανθρώπινες, όχι λογικές· και η μνήμη και η αντίληψή μας δεν είναι αντικειμενικές, αφού ερμηνεύουμε και ανακαλούμε εμπειρίες μέσα από το πρίσμα του ανθρώπινου νοήματός τους. Χρειάστηκαν πολύ καιρό οι ψυχολόγοι για να καταλάβουν ότι δεν πρέπει να μιλούν για σφάλματα, αλλά για τρόπους λειτουργίας του ανθρώπινου νου, οι οποίοι μάλιστα φέρνουν ενίοτε καλύτερα αποτελέσματα στον πραγματικό κόσμο απ' ό,τι η τυπική λογική. Οι κοινωνικοί μας θεσμοί ακόμη να το καταλάβουν.

Μια άλλη αρχαία ιδέα που επηρέασε τη σκέψη μέχρι τη σύγχρονη εποχή ανάγεται στον Γαληνό, ο οποίος επεξεργάστηκε μια ιδέα για τη σωματική ασθένεια που μάλλον προερχόταν από τον Ιπποκράτη. Ο Ιπποκράτης πίστευε ότι η ασθένεια οφείλεται στην ανισορροπία των τεσσάρων «χυμών» που υπάρχουν στο σώμα μας, δηλαδή του φλέγματος, του αίματος, της κίτρινης χολής και της μαύρης χολής. Η ασθένεια παράγεται από την ποσοτική ανισορροπία των σωματικών υγρών, και η θεραπευτική αγωγή πρέπει να στοχεύει στην αποκατάσταση της ισορροπίας. Επί αιώνες λοιπόν, η ιατρική πρακτική της αφαίμαξης θεωρούνταν ενδεδειγμένη για τον πυρετό, αφού η ερυθρότητα του προσώπου και η αυξημένη θερμοκρασία αποδίδονταν στην ύπαρξη υπερβολικά μεγάλης ποσότητας αίματος στο σώμα.

Ο Γαληνός υποστήριξε ότι οι εν λόγω χυμοί επηρέαζαν και την προσωπικότητα. Περιέγραψε τέσσερις τύπους προσωπι-

κότητας, τους οποίους συσχέτισε με τις εκάστοτε αναλογίες των χυμών στο σώμα. Οι άνθρωποι που έχουν περισσότερο φλέγμα, οι φλεγματικοί, είναι ήρεμοι και αξιόπιστοι· αυτοί που έχουν περισσότερο αίμα, οι αιματώδεις, είναι πρόσχαροι, εξωστρεφείς και κοινωνικοί· αυτοί που έχουν περισσότερη κίτρινη χολή, οι χολερικοί, είναι δραστήριοι, συγκινησιακοί και ενίοτε ευέξαπτοι· και όσοι έχουν περισσότερη μαύρη χολή, οι μελαγχολικοί, είναι ευαίσθητοι και καλοσυνάτοι, αλλά και επιρρεπείς στην απαισιοδοξία και στην κατάθλιψη.

Η επιρροή του Γαληνού είναι εμφανής στη γλώσσα μας. Ας δούμε τέσσερις προτάσεις που αντικατοπτρίζουν τους τέσσερις τύπους προσωπικότητας:

«Βράζει το αίμα της, δε νομίζω να έχει αντίρρηση».

«Ο Άμλετ αποτελεί κλασική περίπτωση μελαγχολικού».

«Ο χολερικός του χαρακτήρας προκαλούσε τον φόβο κά-
θε υπαλλήλου που έφερνε κακά μαντάτα».

«Αποδέχθηκε φλεγματικά την είδηση, απλώς γέρονοντας
προς τα πίσω στην καρέκλα».

Πέρα από τη γλώσσα μας, υπάρχουν εκπαιδευτικές και ψυχολογικές θεωρίες που βασίζονται σε αυτούς τους «τύπους» προσωπικότητας. Μια ευρέως γνωστή ψυχομετρική θεωρία της προσωπικότητας, που διατυπώθηκε από τον Χ. Γ. Άιζενκ τη δεκαετία του 1950, αντιστοιχεί ευθέως σε εκείνη των τεσσάρων χυμών του Γαληνού, και συναφείς ιδέες εξακολουθούν να εμφανίζονται σε βιβλία ευρείας κατανάλωσης. Πρόσφατα είδα σε βιβλιοπωλείο αεροδρομίου βιβλίο του 2023 που περιείχε μια εκδοχή της εν λόγω θεωρίας.

Πολλές λέξεις που ανάγονται σε άλλες εποχές έχουν διαφοροποιηθεί σημασιολογικά και παραπέμπουν σε ψυχολογι-

κές διεργασίες. Η λέξη «στάση», για παράδειγμα, σήμαινε αρχικά τη σωματική τοποθέτηση του ηθοποιού, η οποία εξέφραζε συναισθήματα ή διαθέσεις στο αρχαιοελληνικό θέατρο. Ερμηνεύουμε αυτομάτως τη στάση του σώματος για να συμπεράνουμε την ψυχική κατάσταση του άλλου: βλέπουμε κάποιον σκυφτό, με χαμηλωμένο βλέμμα, και υποθέτουμε ότι κάτι τον απασχολεί και ίσως τον βασανίζει· ενώ κάποιος που στέκεται ευθυτενής, με ανοιχτά, τεντωμένα χέρια, εκφράζει κάτι εντελώς διαφορετικό. Σήμερα η λέξη «στάση» χρησιμοποιείται συνήθως για να δηλώσει τη νοοτροπία ή συνολικά τις γνώμες κάποιου αναφορικά με ένα θέμα.

Η ευρωπαϊκή κουλτούρα εκλαμβάνεται συχνά ως απευθείας απόγονος της αρχαιοελληνικής και της ρωμαϊκής, ωστόσο έχει επηρεαστεί, λιγότερο εμφανώς, και από άλλες πολιτισμικές παραδόσεις. Ο αρχαίος και ο μεσαιωνικός κόσμος υστερούσαν τεχνολογικά από τον δικό μας, οπότε εύκολα φαντάζουν απλοϊκοί. Πάντως διαδίδονταν και τότε ποικίλες ιδέες, απλώς πιο αργά. Η αραβική κουλτούρα διέθετε ένα σώμα ανεπτυγμένων επιστημονικών γνώσεων, το οποίο συμπεριλάμβανε μαθηματικές θεωρίες και σύνθετες ιδέες για την ανθρώπινη φύση, όπως αποκαλύπτουν τα ποιητικά και τα εικαστικά έργα της. Το ίδιο ισχύει και για πολλές άλλες παμπάλαιες κουλτούρες. Οι γνώσεις αυτές διαδόθηκαν στη Δύση από έμπορους και ταξιδιώτες. Και ήδη τον δέκατο τρίτο αιώνα ο Μάρκο Πόλο περιέγραφε την εξαιρετικά ανεπτυγμένη κινεζική κουλτούρα, με την υψηλή κοινωνική της οργάνωση και τα πολυτελή αγαθά της, τα οποία έφταναν μέσω των δρόμων του μεταξιού στη Βενετία και εν συνεχεία στην υπόλοιπη Ευρώπη.

Οι ανατολικές κουλτούρες επηρέασαν την Ευρώπη όχι μόνο όσον αφορά τις εικαστικές τέχνες και την αγγειοπλαστι-

κή, αλλά και όσον αφορά τις κοινωνικές πρακτικές. Έχει υποστηριχθεί, για παράδειγμα, ότι τα ψυχολογικά τεστ πρωτοεμφανίστηκαν στην Κίνα, όπου χρησιμοποιούνταν, όπως και οι συνεντεύξεις αξιολόγησης, για την αξιοκρατική επιλογή του προσωπικού της δημόσιας διοίκησης την εποχή της δυναστείας Χαν, από το 206 π.Χ. έως το 220 μ.Χ. Οι ιδέες αυτές διαδόθηκαν στη Δύση την περίοδο των εξερευνήσεων και της γεωγραφικής επέκτασης του δέκατου ένατου αιώνα, τότε που οι ιδέες, η τέχνη και η κουλτούρα της «Ανατολής» αποτελούσαν ισχυρά θέλγητρα για τους Ευρωπαίους. Η Εταιρεία Ανατολικών Ινδιών υιοθέτησε το κινεζικό σύστημα αξιολόγησης υποψήφιων υπαλλήλων το 1832, και η αποδοτικότητα και η κερδοφορία της ώθησαν άλλους δυτικούς οργανισμούς να τη μιμηθούν. Με την ανάπτυξη της ψυχολογίας, οι ψυχολογικές μετρήσεις για την επιλογή προσωπικού προσέλκυσαν μεγάλο ενδιαφέρον και έφτασαν να αποτελέσουν ολόκληρη βιομηχανία.

Εδώ και χιλιετίες, λοιπόν, δείχνουμε ενδιαφέρον για την κατανόηση της ανθρώπινης φύσης. Όμως αυτό συνιστούσε ψυχολογία; Όχι. Ναι μεν το ζητούμενο ήταν πάντα η κατανόηση των ανθρώπων, αλλά αυτή βασιζόταν απλώς σε ιδέες και εντυπώσεις. Η ψυχολογία είναι επιστήμη, και η μελέτη των ανθρώπων γίνεται ψυχολογία μόνο εφόσον βασίζεται πλήρως στην ερευνητική τεκμηρίωση. Πράγματι οι ιδέες του μακρινού παρελθόντος έχουν επηρεάσει την ψυχολογία, αλλά για να κατανοήσουμε πραγματικά τους ανθρώπους πρέπει να εργαστούμε επιστημονικά. Η ψυχολογία όπως την εννοούμε σήμερα εμφανίστηκε και αναπτύχθηκε χάρη στην εμφάνιση και την ανάπτυξη της επιστήμης και των επιστημονικών μεθόδων.